

- ²⁶ Воїкарев В. С., Лєсков А. М. *Op. cit.*, S. 28.
²⁷ Черных Е. Н. Древняя металлообработка на Юго-Западе СССР.— М., 1976, с. 120—121.
²⁸ Бодянский О. В. Вказ. праця, с. 169, рис. 4, 1, 6.
²⁹ Черняков И. Т. Краснояцкий клад..., с. 91, рис. 1, 2.

А. С. ОСТРОВЕРХОВ, Г. М. ТОЩЕВ

Скіфський кінський наносник

У 1976 р. під час археологічних розвідок в зоні будівництва Стрюківської зрошувальної системи Миколаївського району поблизу с. Новопетрівка, на периферії поселення черняхівського типу, яке міститься в заплавах р. Тилігул, виявлено кінський наносник скіфського типу, що виконано у звіриному стилі. У 200—300 м від місця знахідки є курганна група, звідки, певно, й походить прикраса.

Наносник являє собою бронзову бляху зі скульптурно виступаючою вперед у верхній частині голівкою хижака кошачої породи з непромірно

Рис. 1. Бронзовий наносник з Одещини:
 1, 2 — профіль; 3 — тильний бік; 4 — фас; 5 — ніздрі та паща.

великими відносно голови вухами. Щиток виконано у вигляді погруддя тварини з м'язами, що рельєфно виступають, міць яких підкреслено різким переходом від шиї до тулуба та великими, опущеними донизу лапами. Пазури та м'язи лап передано реалістично. Добре простежуються колінчастий вигин, а також перемички між пазурами. В центрі морди зроблено наскрізний отвір, що звужується досередини, який імітує широко розкрити ікласту пащу. На зворотному боці наносника є поперечна петля, за допомогою якої він кріпився до вуздечки. Висота бляшки 6,2 см, довжина голівки, що виступає, та шиї хижака — 2,9 (рис. 1).

Цікава трактовка голови хижака. Морду передано опущеною, вухо — у вигляді овала з краплеподібною виемкою у центрі, око — випуклою цяткою з обідком-заглибленням навколо нього, ніздрі та

паща — заглибленнями різних розмірів. В цілому, таке зображення різнилося від скіфських зразків. Представлений тип, швидше, генетично пов'язаний із зображенням пантери на келермеській бляшці, виготовленій на початку VI ст. до н. е. в одному з міст Північного Причорномор'я¹.

Фігурні наносники у вигляді різноманітних голівок або фігурок тварин з'явилися у спорядженні скіфської кінської вузди в пізньоархаїчний час². Ця обставина не випадково збігається з розквітом торгових контактів античних міст Північного Причорномор'я зі скіфами. В цей час багато предметів скіфського побуту, насамперед металеві частини

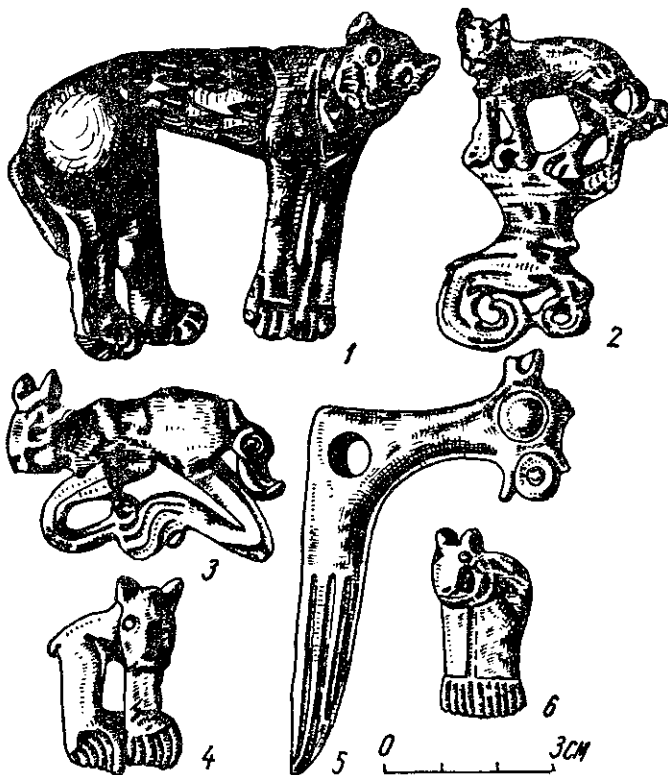

Рис. 2. Пам'ятки звіриноного стилю з Скіфії:

1 — «пантера» із Золотого Сімферопольського кургану; 2 — «пантера» з кургану «Г», с. Журівка; 3 — «пантера» з кургану № 401, с. Журівка; 4, 6 — «пантера» з кургану № 491, с. Макіївка; 5 — бронзовий наносник з кургану № 383, с. Грушівка.

кінського спорядження, виготовлялися в грецьких майстернях і потрапляли до скіфів шляхом обміну на сільськогосподарські товари та іншу сировину³.

Повну аналогію новопетрівському наноснику знайти не вдалося. Найближчими за технікою виконання до нього є прикраси з кургану № 491 поблизу с. Макіївка (рис. 2, 4, 6)⁴. Деяку подібність мають і зображення «миші» із Золотого Сімферопольського кургану (рис. 2, 1)⁵ та бронзові налобники з курганів № 401 та «Г» поблизу с. Журівка (рис. 2, 3)⁶. Подібні зображення з'явилися наприкінці VI — на початку V ст. до н. е. й існували до середини V ст. до н. е. Як відзначають дослідники, подібний мотив перенесено у бронзове лиття з грецького бронзового вазопису⁷.

Цілком природно центри виробництва таких прикрас шукати в античних ремісничих майстернях півдня нашої країни. Досить близьку трактовку до «пантери» новопетрівської бляшки зустрічаємо на бронзових дзеркалах ольвійського походження⁸. Привертає увагу виконання лап хижака: їх передано опущеними, начебто трипалними. Така схема також характерна для виробів ольвійського походження. Це хрестоподібні бляхи з ольвійського некрополя⁹, Опішлянки¹⁰ та Гусарки¹¹ й кургану № 482 поблизу с. Басівка¹².

Цікава також технологія виготовлення прикраси. Голова та щиток відливалися за восковою моделлю. Свідченням цього є сліди роботи паличкою по воску, що залишилися під час оформлення очей, вух, лап та інших частин фігури. Після відливки до бляшки припаювалась поперечна петелька для кріплення прикраси до вуздечки.

Відомо, що лиття за восковою моделлю було досить поширене у

VI—V ст. до н. е.¹³ Ця технологія широко використовувалась в античних містах Північного Причорномор'я¹⁴.

Для античної технології характерним є роздільне виготовлення бляшки й петельки. Потім їх поєднували за допомогою лиття, клепаання чи паяння. Така технологія була доцільна лише в добре організованих майстернях, де працювало кілька чоловік й існував розподіл праці при масовому виготовленні однотипних речей для широкого ринку. Для скіфської технології характерним є відливання петельки в одній формі з бляшкою, як це видно на одній із прикрас, що походить із Середнього Подніпров'я (рис. 2, 5). Іншими були й образи звіриного стилю¹⁵.

Таким чином, наносник, знайдений на Одещині, належить до пам'яток скіфського звіриного стилю, виконаних в одній із античних майстерень Північного Причорномор'я, найімовірніше в Ольвії, наприкінці VI — на початку V ст. до н. е. Ця знахідка поповнює колекцію прикрас, відомих на території Степової Скіфії¹⁶. Особлива її цінність полягає в тому, що вона походить з місцевості, де в період перебування в Ольвії Геродота мешкали племена алазонів¹⁷, археологічні пам'ятки яких вивчено ще недостатньо¹⁸.

А. С. ОСТРОВЕРХОВ, Г. М. ТОЩЕВ

Скифский конский наносник

Резюме

Публикуется новый памятник скифского звериного стиля, случайно найден на севере Одесской области и представляет собой конский наносник с изображением протомы «пантеры».

На основании стилистического и технологического анализа авторы приходят к выводу о том, что наносник относится к концу VI — началу V в. до н. э. и изготовлен в одном из античных городов Северного Причерноморья, скорее всего в Ольвии.

¹ Максимова М. И. Серебряное зеркало из Келермеса.— СА, 1954, № 21, с. 281; Максимова М. И. Ритон из Келермеса.— Там же, 1956, № 25, с. 215; Блаватский В. Д. Воздействие античной культуры на страны Северного Причерноморья (IV—III вв. до н. э.).— Там же, 1964, № 4, с. 27; Капошина С. И. О скифских элементах в культуре Ольвии.— МИА, 1956, № 50, с. 178—179; Онайко Н. А. Звериный стиль и античный мир Северного Причерноморья в VI—IV вв. до н. э.— В кн.: Скифо-сибирский звериный стиль в искусстве народов Евразии. М., 1976, с. 70.

² Ильинская В. А. Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья.— Киев, 1968, с. 121.

³ Там же, с. 111.

⁴ Петренко В. Г. Правобережье Среднего Приднепровья в V—III вв. до н. э.— САИ, 1967, Д1—4, с. 40, табл. 29, 19, 26.

⁵ Ильинская В. А. Образ кошачьего хищника в раннескифском искусстве.— СА, 1971, № 2, с. 83, рис. 9, 4.

⁶ Петренко В. Г. Правобережье Среднего Приднепровья..., с. 40, табл. 29, 20, 27.

⁷ Ильинская В. А. Образ кошачьего хищника..., с. 83.

⁸ Граков Б. М. Чи мала Ольвія торговельні зносини з Поволжжям і Приураллям в архаїчну і класичну епохи?— Археологія, 1947, т. 1.

⁹ Там же, с. 33; Капошина С. И. О скифских элементах..., с. 173, рис. 16.

¹⁰ Капошина С. И. О скифских элементах..., с. 178, рис. 19, 2; Ильинская В. А. Образ кошачьего хищника..., с. 80, рис. 8, 1.

¹¹ Мурзин В. Ю. Раннескифское погребение под Запорожьем.— НОСА, 1975, ч. 2, с. 13.

¹² Ильинская В. А. Образ кошачьего хищника..., с. 80, рис. 8, 4.

¹³ Шрамко Б. А. Хозяйство лесостепных племен Восточной Европы в скифскую эпоху.— НА ИА АН УССР, ф. 528, с. 240 і далі; Граков Б. Н. Бортничество у отдельных народов Европейской части СССР.— В кн.: Древний Восток и античный мир. М., 1972, с. 9—10.

¹⁴ Островерхов А. С. Обработка кольчужных металлов на античных поселениях.— Археологія, 1981, т. 36 с. 26—37.

¹⁵ Шрамко Б. А. К вопросу о значении культурно-хозяйственных особенностей степной и лесостепной Скифии.— ПСА, 1971, с. 99 и сл.; Ильинская В. А. Скифы..., с. 141.

¹⁶ Алексеева И. Л. Раскопки курганов в междуречье Дуная и Днестра.— АО 1972 г., М., 1973, с. 252—253; Гудкова А. В. Погребение скифского воина на Дунае.— АО 1969 г., М., 1970, с. 325; Шапошникова О. Г. Погребение скифского воина на р. Ингул.— СА, 1970, № 3, с. 212; Ковпаненко Г. Т. Отчет о работе Южно-Бугской экспедиции в 1969 г.— НА ИА АН УССР, ф. 5460 и др.

¹⁷ Геродот, IV, 17.

¹⁸ Мелюкова А. И. Памятники скифского времени Лесостепного Среднего Поднепровья.— МИА, 1958, № 64, с. 97 і далі.

В. А. ПАПАНОВА

Новий кам'яний склеп Ольвійського некрополя

Некрополь Ольвії є однією з найцікавіших археологічних пам'яток середини VI ст. до н. е.— середини III ст. н. е. Для нього характерні такі типи поховальних споруд: ямні та підбійні могили, земляні склепи¹. В Ольвії з'являється і новий тип поховальних споруд — кам'яні склепи з двосхилим перекриттям під курганним насипом².

У липні 1982 р. Ольвійська експедиція ІА АН УРСР з метою охоронних робіт розкопала кам'яний склеп № 1/1982, який знаходився під частково зруйнованим курганом, розташованим поблизу дороги, що веде від с. Парутіно до Широкої балки. Курган входив до групи південно-західних курганів Ольвійського некрополя, в районі так званого Урочища ста могил (рис. 1). Проаналізувавши плани Ольвії XIX ст., опубліковані О. І. Карасьовим, виявили, що курган № 1 — це курган № 1 на планах О. С. Уварова³. Відомо, що дослідник при розкопуванні не знімав повністю насип кургану, а закладав перехрещену траншею і, дійшовши до центру, розкопував лише центральну частину. Розкоп мав прямокутну (3×5) чи округлу форму⁴. Траншеї прокладалися з заходу на схід⁵. Очевидно, О. С. Уваров не дійшов до склепу, який вдалося розкопати лише 1982 р.

У 1913 р. Б. В. Фармаковський розкопав курган з кам'яним склепом № 10/1913⁶. Вдалося встановити, що курган № 1/1982 — це курган № 9/1913, який знаходився на схід від кургану № 10/1913⁷.

Кам'яний склеп № 1/1982 був пограбований, принаймні, двічі: в античний час і на початку XX ст.* Але він привертає увагу своїми конструктивними особливостями. На сьогодні в Ольвії розкопано всього 16 кам'яних склепів⁸.

Орієнтація склепу за віссю з заходу на схід з незначним відхиленням на південно-захід — північно-схід. Стародавні греки орієнтувалися за рухом сонця. Тому могили похованих влітку мають відхилення на північ, а збудовані в зимовий період — на південь⁹. Це поховання було зроблене в зимовий період.

Насип кургану еліпсоїдної форми мав розмір: 29×26 м, висота 5,066 м. Склеп заглиблений у материк на 1,56 м, відхилений від центру кургану на південь (рис. 2). За формою це кам'яний ящик з двосхилим перекриттям¹⁰, прямокутної форми довжиною 2,55, шириною 1,24 м. Кам'яний склеп частково зруйнований, особливо постраждало перекриття. Стіни складені з добре оброблених кам'яних брил (рис. 3), які виготовили з місцевого вапняку. Із зовнішнього боку плити мають грубий скол. Тип кладки — однорядна, орфостатна; складена насухо. Стіни склепу складені вперепліт, за винятком стику між північною і західною стінами, які зроблено впритул (рис. 4 а, б). Дромос відсутній, покійника ховали через верх.

Північна, південна і західна стіни склепу складені з трьох рядів плит (рис. 5 а, б, в). У двох нижніх рядах склепу плити поставлені на ребро. Верхній ряд плит, покладений пліском, має спеціальний паз для опори плит перекриття, за винятком західної стіни. Ці плити утворювали карниз (рис. 6).

Східна стіна склепу складена з двох рядів плит, поставлених на ребро, без карнизу. Верхній її ряд становить єдиний моноліт (рис. 7).

* Грабіжницька міна добре простежувалась у насипу кургану, вертикальний хід доходив до склепу.